

BEAIVEÁLGU-ERKLÆRINGEN

Biejjenaalkoe-bæjhkoehimmie Beäivvieálggu-tjiälgastis Bäjjveállgo-tjielgadás Biejveálggo-tjielggidus Beaiveálggu-julggaštus Peei'valgg-čuōjtōs Beaiveálggu-erklæringen

Dette sametingsrådet er et flertallsråd utgått fra gruppene Norgga Sámiid Rikkasearvi/Norske Samers Riksforbund, Ávjavári Johttisápmelaččaid listu og Guovddášbellodat/Senterpartiet – heretter omtalt som samarbeidspartnerne.

Beaiveálggu-erklæringen utgjør den politiske plattformen for samarbeidet i sametingsperioden 2021-2025.

Innhold

- 06 Innledning
- 07 Samehets, sannhet og forsoning
- 07 Likestilling
- 08 Språk
- 08 Barnehage og skole
- 09 Kompetansebehov og høyere utdanning
- 10 Forskning og statistikk
- 10 Klima og natur
- 10 Levende lokalsamfunn
- 11 Duodje og immateriell kulturarv
- 11 Primærnæringsfamilien
- 13 Rettigheter til land, vann og natur
- 14 Kultur
- 14 Grensenedbygging
- 15 Helse- og omsorg
- 15 Regional utvikling og internasjonalt arbeid
- 16 Et sterkt Sameting

Son oinni sámesoga boahtte áiggi: Dat lei joavdan stuora árvui, bajásčuvgehussii, ja áiggálaš buorredillái, nu ahte vel juohke dáža ge, gii diđii su máttarváhnemiin lei veaháš ge sámevarra, gáhčai jearakeahttái dan mitalit; das go áiggit ledje earáhuvvan nu ahte dat adnojuvvui oalle gudnin ahte gullat dan árvvus adnojuvvon sámesohkii.

Og tankene hans dro av sted langt inn i fremtida. Det kom til han som et syn. Han så fremtida til samefolket: Det hadde nådd fram til stor kunnskap og anseelse og timelig velstand, slik at alle norske som visste at de hadde litt sameblod i seg uten å nøle ville fortelle det, for nå var tidene så forandret at det ble ansett som stor heder å høre til det stolte samefolket.

Anders Larsen (Beaiveálgu, 1912).

Innledning

Samarbeidspartnerne vil i perioden lede Sametinget ut fra samenes rett til selvbestemmelse og en visjon om et mangfoldig og sterkt samisk samfunn. Det samiske mangfoldet er de samiske samfunnenes styrke og vårt fellesskap skal omfatte alle samer uavhengig av deres bakgrunn og utgangspunkt. Alle samer skal kunne definere, ivareta og stå i sin samiske identitet.

Beaiveálgu-erklæringen bygger på ånden fra den første samiskspråklige romanen skrevet av Anders Larsen i 1912. I romanen følger vi Ábo Eira fra hans oppvekst i ei sjøsamisk bygd på en reise gjennom et storsamfunn som ser ned på samer og det samiske, og frem til hans oppvåkning der han vil fremme samisk språk, kultur og historie. Boka kaster også lys over konflikter som enda er til diskusjon i 2021 og historien som fortelles viser hvordan fornorskingen kan virke på både samfunn og enkeltmennesker.

Ábos visjon om en fremtid der både samer og majoritetsbefolkningen omfavner det samiske med stolthet, er like aktuell i vår tid. Flere og flere omfavner sin samiske stolthet og tilhørighet, slik Anders Larsen turte å drømme om i 1912. Det gir grunn til framtidsoptimisme i en periode hvor vi skal bearbeide fornorskingens konsekvenser etter at Sannhets- og forsoningskommisjonen leverer sin rapport i 2023.

Ábo drømte om en lys fremtid for de samiske språkene og et samfunn der samene skulle få lære å lese og skrive på sine språk. I denne sametingsperioden vil samarbeidspartnerne prioritere å løse de akutte utfordringene i de viktigste arenaene for språkutvikling, nemlig barnehage og skole. Alle samiske barn skal ha tilgang til gode pedagogiske og språklige tilbud.

Sametinget skal være en støtte for samer. Vi skal støtte samiske lokalsamfunn og bidra til tilflytting, og vi skal støtte samiske næringer og primærnæringer. Vi skal støtte de som trenger at noen står sammen med dem. Det kan være de som opplever samehets, som ikke får samiske tilbud i skole og helsevesen, og som står i kamper mot arealinngrep og i krevende rettsprosesser.

Samer er ett folk i fire land som er sterkest når vi står samlet, uavhengig av landegrensene. Vårt arbeid skal skje i respekt for naturen, og i forståelse for at naturen og miljøet danner grunnlag for fremtidens generasjoner. Samisk kultur skal videreutvikles på samenes egne premisser.

Samehets, sannhet og forsoning

*- Na, lea be dat nu heahpat gullat sámesohkii?
li hal mu mielas oru leamen nu.*

*- Nå, er det en skam å høre til sameætta?
Jeg synes ikke at det er det.*

Samarbeidspartnerne vil sikre samer reell beskyttelse mot trusler og rasisme. Den utbredte samehetsen i samfunnet er en tydelig indikasjon på at det er utfordringer i relasjonen mellom samene og majoritetsbefolkningen. Samehets vil bli løftet som et eget ansvarsområde i Sametingsrådet, og det vil prioriteres tiltak for forebygging, kunnskap og håndtering.

1. juni 2023 kommer Sannhets- og forsoningskommisjonen med sin rapport der historien om fornorskningen og dens konsekvenser vil bli fortalt. Det samiske folket stiller opp og bidrar med sine historier til kommisjonen. For mange er dette en emosjonell belastning, og vi har tatt til oss dette som har blitt sagt om kommisjonsarbeidet: "Få oss ikke til å gråte uten grunn". Vi vil bidra til en erkjennelse i storsamfunnet om fortiden og dens konsekvenser, og om at flere av fornorskningens mekanismer er virksomme også i dag. Vi vil prioritere aktiv deltakelse fra Sametinget i samfunnsdebatten.

En bredere forståelse av samenes historie og situasjon i dag er en forutsetning for at vi skal komme til en reell forsoning. Det vil innebære et samfunn fritt for samehets. Kommisjonen skal også foreslå tiltak som bøter på skadene fra fornorskningen, og vi vil arbeide for at tiltak som anbefales blir gjennomført. Plenumsbehandling for oppfølging av kommisjonsrapporten vil komme i slutten av perioden. Vi har en forventning om at Stortinget utarbeider en oppfølgingsplan.

Likestilling

Samarbeidspartnerne vil bidra til at det samiske samfunnet i større grad oppnår likestilling. Sábmé jállu – Sametingets melding om likestilling (2020) skal følges opp med konkrete tiltak i samarbeid med relevante organisasjoner.

Samiske kvinner opplever vold oftere enn kvinner i majoritetsbefolkningen. Den nasjonale handlingsplanen "Frihet fra vold" (2021) skal følges opp i samarbeid med myndighetene. Det vil også arbeides med å opprette krisesentertilbud tilpasset den samiske befolkningen.

Samarbeidspartnerne vil arbeide for kjønnslikestilling innen samepolitikk og organisasjonsliv. Vi vil arbeide for økt demokratisk deltakelse og lik kjønnsrepresentasjon i beslutningsorganer i det samiske samfunnet. Vi vil også arbeide med økt likestilling mellom kjønn i de samiske primærnæringene.

Vi vil arbeide for like rettigheter for LHBTIQ-personer og aksept for forskjellige seksuelle orienteringer og kjønnsidentiteter. Det vil gis støtte til Sápmi Pride og organisasjonen Garmeres. Samer med funksjonsnedsettelse har krav på like rettigheter og muligheter i det samiske samfunnet gjennom tiltakene i likestillingsmeldingen.

Språk

Son ii ožžon ráfi. Cealkemeahttun viššalvuodain álggii son bargat oahppat sámejiela čállit. Čálii ja čálii sámejiel girjjiid mielde. Ii astan fávdnádít ge oadđit ge. Dasa gohcái, dasa váibbai. Ja son oahpai mañimustá. Muhto vuoi, mo son barggai! Go son lei oahppan eatnigielas sihke lohkat ja čállit, de šattai son hui ávvui.

Han fikk ikke fred. Med usigelig strev begynte han på arbeidet med å lære seg å skrive samisk. Han skrev av og skrev av teksten fra samiske bøker. Han hadde nesten ikke tid til å sove. Han kunne holde på til han bråvåkna fordi han hadde duppet av. Og han lærte til slutt. Men du verden, som han strevde! Da han hadde lært både å lese og å skrive morsmålet sitt, var han riktig lykkelig.

Samarbeidspartnerne arbeider for levende samiske språk, og et samfunn der språkene er en naturlig og tilgjengelig del av den samiske hverdagen. Det samiske mangfoldet er også et språklig mangfold. Vi ønsker å bygge opp et samiskspråklig fellesskap hvor hver enkelt får mulighet til å lykkes med sin språklige utvikling.

Samarbeidspartnerne vil gi de samiske språksentrene utviklingsmuligheter, og gjøre dem til sentrale aktører for voksenopplæring og videreutdanning. Tiltakene i NOU 2016: 18 Hjertespråket og Sametingets språkstrategi skal følges opp. Endringer i forvaltningsområdet for samiske språk skal gi flere samiske språkrettigheter. Tilskuddsordningene for kommunene skal endres for å imøtegå språkkommunenes behov. Vi vil prioritere å få etablert et klage-, tilsyns- og ombudsorgan som sikrer at samiske språkrettigheter oppfylles.

De minste samiske språkene skal løftes med tiltak og satsninger som muliggjør en revitalisering. Rapportene om pite-, ume- og skoltesamisk språksituasjon (2021) skal følges opp gjennom samarbeid med aktuelle kommuner, institusjoner, organisasjoner og sametingene på svensk og finsk side. En del av oppfølgingen vil være å gjøre Ávv Saa'mi mu'zei i Njauddâm til en nøkkelinstitusjon for skoltesamisk.

Vi vil arbeide for økt synliggjøring av samisk språk og kultur på offentlige bygg, og at samiske stedsnavn vedtas og brukes ved all skilting i samiske områder, også på turstier. Det samiske samfunnet vil bli invitert med i FNs internasjonale tiår for urfolksspråk med en satsning på språkteknologi, digitalisering og samarbeid over statsgrenser. Vi vil bidra til at samiske språk blir mer synlige og tilgjengelige på digitale flater som er i bruk i hverdagen, blant annet ved at det kommer flere samiske apper og spill.

Barnehage og skole

Ja son jurddašigođii dál, ahte galggašedje leat skuvllat gos juohke sápmelaš beassá geahppaseappot oahppat lohkat ja čállit eatnigielas.

Og han begynte å tenke at det skulle vært skoler der samene enkelt kunne lære å lese og skrive morsmålet sitt.

Samarbeidspartnerne vil at samiske barn og unge skal ha tilgang på opplæring i språk og kultur fra barnehage til høyere utdanning. De samiske språkenes revitalisering er basert på opplæringsarenaer hvor samisk språk og kultur er premissleverandører.

Samarbeidspartnerne vil arbeide for lovfestet rett til samisk barnehagetilbud, og at flere kommuner gir en samisk barnehagegaranti. Vi vil utrede gratis samisk barnehagetilbud, og prioritere samiske barnehager høyt i kommende budsjetter. Vi vil fortsette med å satse på

barnehageprosjektet SáMOS ut prosjektperioden. Tilskuddsordningene til samiske barnehager og avdelinger skal gjennomgås for å sikre barnehagenes mulighet til å lykkes med samisk språk- og kulturarbeid. Vi vil videreføre ordning med sámástahtte/språkmedarbeidere i barnehagene.

Samarbeidspartnerne vil styrke rekrutteringen av samiske lærere og barnehagelærere. Vi vil styrke lærerens mulighet til å lykkes i sitt viktige arbeid i skolen. Vi vil ta initiativ til en gjennomgang av fag- og timefordelingen, slik at samiske elevers interesser sikres. Vi vil foreslå verdier og prinsipper som skal være styrende for opplæringen. Vi vil satse på videreutvikling av det samisk læreplanverket.

Samiske barns rettigheter må styrkes i opplæringsloven og friskoleloven gjennom å lovfeste retten til hospitering og språkbud for elever som følger samisk fjernundervisning. Statusen til tradisjonell kunnskap må synliggjøres i lovverket. Samiske barn bør få rett til opplæring i flere samiske språk og motta undervisning på samisk i flere fag, også utenfor forvaltningsområdet. Skoleeiers plikt til å informere om opplæring i og på samisk må lovfestes. Oppfølgingen av NOU 2016: 18 Hjertespråket involverer utredning av samiske profilskolers.

Samisk læremiddelproduksjon vil være høyt prioritert i perioden. Læremiddelprodusenter skal tilbys stabilitet, forutsigbarhet og rom for utvikling gjennom rammeavtaler. Det skal legges til rette for digitale læremidler og læringsressurser som holder en høy kvalitet. Vi vil stimulere til økt tilfang av lulesamiske og sørsamiske læremidler, blant annet gjennom økning av satsene for utvikling og oversetting.

Rektorer, skoleledere og barnehagestyrere må få økt kompetanse om urfolk og samisk språk, kultur og tradisjonskunnskap, slik at de er bedre rustet til å legge til rette for samiskopplæring.

Kompetansebehov og høyere utdanning

Oahppu-uksa lei sutnje goavkanan. Son lei beassan guovlalit sisa ja ožžon veháš árvádusa, man gáfat stuoris daid oahppavaččaid diehtu ja viissisvuohta lea.

Lærdommens dør var åpnet på gløtt for han. Han hadde fått kikke inn og fått litt forståelse av hvor stor de lærdes kunnskap og viten var.

Samarbeidspartnerne vil i perioden prioritere tiltak for å møte kompetansekrisen som det samiske samfunnet opplever. Den grunnleggende mangelen på samiskspråklige lærere i barnehage og skole vil møtes med rekrutteringsstrategier og videre satsning på superstipend til samiske lærerutdanninger. Det vil arbeides for et høyere lønnsnivå til disse yrkesgruppene.

Vi vil utrede det samiske samfunnets kompetansebehov. Vi vil arbeide for flere samiske utdanningstilbud i samarbeid med høyskoler og universiteter. Et fullstendig bachelortilbud for sørsamisk språk er et sentralt mål. Elever med samisk i fagkretsen fra videregående nivå må sikres fordypningspoeng i opptakssystemet til høyere utdanning. Vi vil også arbeide for flere samiske kvoteplasser ved profesjonsutdanninger. Desentraliserte utdanningstilbud vil være sentrale i rekrutteringsarbeidet med å øke tilgjengeligheten på flere samiske faglærte på alle felt.

Samarbeidspartnere vil inkludere samiske barn og unge i sin politikktutvikling og arbeide med forebygging av mobbing ved å etablere et samisk barneforum i samarbeid med relevante aktører. Vi vil prioritere fortsatt deltakelse i Partnerskap mot mobbing og utvikling av materiell og læremidler til bruk i barnehager og skoler for å hindre mobbing.

Forskning og statistikk

God og relevant forskning og statistikk om det samiske samfunnet er nødvendig for utviklingen av det samiske samfunnet. Samarbeidspartnere ser at mangelen på relevant samisk statistikk er et hinder for det samiske samfunnet. Derfor vil partnerne jobbe for å bedre grunnlaget for samisk statistikk innen alle sektorområder, blant annet ved å jobbe for at flere registrerer samiske språkkunnskaper hos Skatteetaten.

Samarbeidspartnerne vil arbeide for gode finansieringsordninger for samisk forskning, og at sametinget tydeliggjør og synliggjør samiske forskningsbehov. Vi vil opprettholde viktigheten av etiske retningslinjer for samisk helseforskning og vurdere etableringen av samiske etiske retningslinjer innen flere fagfelt. Samarbeidspartnerne vil arbeide for at samisk helseforskning i form av SAMINOR 3 gjennomføres.

Klima og natur

Gáissá ávjos njunit allánadde almmi vuostái dego mat goargočoarvvit.

Fra fjelldryggen tegnet skarpe tinder seg mot himmelen som praktfulle reinhorn.

Samarbeidspartnerne er bekymret for klimakrisen som også det samiske samfunn er berørt av. Det er viktig at klimatiltak som omfatter Sápmi tar utgangspunkt i naturgrunnlaget for samisk kultur, samisk tradisjonskunnskap og samenes selvbestemmelsesrett. Vi skal prioritere arbeid med klimautfordringene med blant annet å utarbeide en egen samisk klimarapport som utreder hvilke konsekvenser klimaendringene vil ha for samisk kultur, næringer og samfunn.

Samarbeidspartnerne skal legge til rette for møtesteder for videre utvikling av en helhetlig klimapolitikk for Sápmi, i samarbeid med de andre Sametingene og relevante organisasjoner og fagmiljøer.

Fornuftig og bærekraftig bruk av naturen er det beste vern – det er vårt felles ansvar å ivareta naturen til kommende generasjoner.

Levende lokalsamfunn

Siidabáiki šadda álo ráhkkaseabbun ja čábbáseabbun go olmmoš guhkit áigiid lea leamaš eret.

Hjemplassen blir alltid kjærere og vakrere når man har vært lenge borte.

Samarbeidspartnerne vil sikre levedyktige samiske lokalsamfunn gjennom å legge til rette for tilflytting. Disse lokalsamfunnene er grunnlaget for våre språk, kultur og rettigheter. Mennesker med mål, visjoner og drømmer danner disse lokalsamfunnene. Det skal stimuleres til nyskaping, innovasjon og teknologisk utvikling. Når den samiske skaperkraften lykkes, så lykkes også arbeidet for de levedyktige og sterke samiske lokalsamfunnene. Vi vil prioritere fornybar næringsutvikling fremfor ikke-fornybar næringsutvikling.

Samarbeidspartnerne vil søke samarbeid med Husbanken med målsetting om å utvikle Husbanken til et viktig distriktpolitisk virkemiddel som sikrer bosetting og positiv demografiutvikling i Sápmi.

Sametingsmeldingen Šattolaš Sápmi (2019) skal revideres tidlig i sametingsperioden på grunn av Covid-19-pandemien og ettervirkningene for næringslivet og bedriftene. Næringsmeldingen

må nå ta utgangspunkt i dagens situasjonen og omfatte både strategier og tiltak. Vi skal sikre de eksisterende bedriftene etter pandemien og prioritere kompetanseheving for nyetablerte og etableringsstøtte til bedrifter.

Det er behov for risikokapital i samiske områder. Vi vil arbeide for både preså Kornfond, såkornfond og innovasjonsfond med urfolksprofil.

Kulturnæringer, samiske kreative næringer og innovative næringer har stort potensiale. Derfor vil vi fortsatt prioritere rammebetingelser for disse næringene fremover. Infrastruktur som mobil- og internettdekning bør bli bygget ut i hele Sápmi, særlig med tanke på beredskap, fremtidens digitale arbeidsplasser og sikkerheten for hele samfunnet og for primærnæringene.

Vi vil støtte utbygging av infrastruktur og samferdselstiltak som sikrer fremkommelighet, trafikksikkerhet og beredskap i samiske områder. Slike tiltak må likevel være forenelige med samisk kultur- og næringsutøvelse. Gode kollektivtilbud er avgjørende for å sikre bosetting og næringsutvikling i samiske distrikter.

For å styrke det samiske fellesskapet er vi opptatt av å videreføre verdde-kulturen. Økt forståelse og bedre samhandling kan skje gjennom styrket dialog mellom samiske næringer og lokalsamfunn, og vi vil støtte tiltak som bidrar til kunnskapsutveksling.

Duodje og immateriell kulturav

Duodji/duodje/vætnoe er en grunnleggende bærebjelke i samisk kultur og en viktig næring og tilleggsnæring i samisk samfunn. Partene vil følge opp tiltak som varsles i Sametingsmelding om duodji som næring (2018) og vi vil avklare organisering og ressursbruk.

Duodjiinstituhitta og Opplæringskontoret for reindrift og duodji bør innarbeides som en del av duodjiavtalen. Samarbeidspartnerne er enige om at avtalen bør omfatte en søkerbasert ordning for investering og utbedring av duodjiverksteder og duodjilokaler. Vi vil følge opp pågående prosjekter knyttet til merkevarebygging for duodji, ordninger med duodjiveiledere og kompetansehevingstiltak.

Samarbeidspartnerne vil følge opp arbeidet med å beskytte rettigheter til immateriell samisk kulturarv. Dette er et allsamisk arbeid der Sametinget må samhandle med andre for å sikre våre immaterielle rettigheter. Samarbeidspartnerne vil støtte opp de gode eksemplene som ivaretar samisk kultur i næringsammenheng.

Primærnæringsfamilien

Muhtumat dolastadde fiervvás, vušše gáfe ja guliid, juhke ja borre bumbbáid alde fatnasiid guoras. Sii liikojedje olgun eloštit.

Noen hadde bål i fjæra, kokte kaffe og fisk, de drakk og åt på matkistene der ved båtene. De trivdes med å være ute.

Gjennom å styrke primærnæringene bidrar vi med å styrke naturgrunnlaget for samisk språk og kultur, og opprettholde lokal matproduksjon og bosetting. Samarbeidspartnerne vil bidra med å legge til rette for overføring av tradisjonskunnskap mellom generasjoner.

For fremtidens generasjoner må næringsutviklingen være økonomisk, økologisk og kulturelt bærekraftig, og må skje i samsvar med miljøet og for å sikre naturmangfoldet. Ved å sikre

arealgrunnlaget for primærnæringene sikrer man også det materielle kulturgrunnlaget. Derfor skal det ikke iverksettes nye arealinngrep som reduserer næringenes betydning for samisk kultur og samiske samfunn.

Vi vil styrke verdiskapningen i primærnæringene med mer videreforedling, matproduksjon og satsing på lokalmat. Det skal gjøres gjennom matinnovasjoner, utvikling av produkter, distribusjon og markedsføring. Vi vil støtte opp om å fremme samiske matprodukter og råvarer under Europeisk matregion Trondheim – Trøndelag 2022. Vi mener at det bør etableres en ordning for å fremme tradisjonsmat og matkultur fra det samiske kjøkkenet. Regelverket for næringsmiddelindustrien må åpne for bruk av tradisjonelle biprodukter som blod og innmat.

Dagens rovdyrforvaltning er ikke i tråd med statens folkerettslige forpliktelser. Vi vil arbeide for at rovviltbestandene reduseres i tråd med bestandsmålene, og at skadefelling kan iverksettes raskt og effektivt med tilgjengelige hjelpemidler. Rovdyrforvaltningen bør bygge på beitenæringenes tradisjonelle og erfaringsbaserte kunnskaper. Vi ønsker å åpne opp for uttak av ørn som forebyggende tiltak i småfe- og kalvingsområder.

Vi mener alle reineiere, uansett alder, kjønn og helsetilstand har plass i siidadoallu og baikedoallu (ute ved flokken og hjemme). Vi ønsker å styrke og videreutvikle reindriften som en familiebasert næring og livsstil. Det vil bli fokusert på arbeidsforhold, økonomisk sikkerhet og reindriftens selvstyre.

Sametinget skal være den sentrale premissleverandør for reindriftspolitikken, og det skal gjøres en gjennomgang av reindriftsforvaltningen i tråd med det. Sametinget skal konsultere med Landbruksdepartementet før forhandlingene om reindriftsavtalen iverksettes. Grunnlaget for konsultasjonene er innspill til reindriftsavtalen som Sametingets plenum behandler.

Reindriftslovutvalgets utredning som leveres før årsskiftet 2021 skal følges opp og vi vil arbeide for å revidere reindriftsloven. Etter at anbefalingene er lagt frem skal det tilrettelegges for at reindrifta kan møtes og drøfte forslagene.

Samarbeidspartnerne vil sikre folkets fiskerettigheter gjennom anerkjennelse i lov og gjennom en bærekraftig forvaltning av fiskeressursene. Vi viser også til Riksrevisjonens rapport (2020) om kvotesystemet som påpekte endringer i kvoter som har bidratt til redusert fiskeriaktivitet i mange kystsamfunn. Vi vil arbeide for at oppdrettsvirksomhet forvaltes på en slik måte at viktige gyte- og fiskeområder ikke ødelegges og at samiske rettighetshavere ivaretas.

Sametingets rolle som premissleverandør for jordbrukspolitikken skal styrkes. Vi vil arbeide for økt forutsigbarhet for jordbruksnæringen og fokusere på fellestiltak, investeringer, rekruttering, velferdsordninger og kompetanseheving. Trainee-ordning i landbruket bør utvides til hele Sápmi.

Samarbeidspartnerne vil arbeide for at samisk utmarksbruk – meahcásteapmi – får en tydeligere lovmessig anerkjennelse. Vi vil arbeide for at lokalbefolkningens rettigheter til fornybare ressurser og sine nærområder anerkjennes og at dette kan forvaltes i tråd med urfolksrettigheter og samisk høstingskultur.

Partnerne jobber for at det fremmes en søknad om motorferdsel etter forsøksloven. Bakgrunnen for søknaden er behovet for tilpasninger i regelverket for motorferdsel som sikrer og utvikler tradisjonell utmarksbruk og høsting. Reglene skal opprettholde og utvikle våre tradisjonelle livsformer og næringer, inkludert innlandsfiske.

Vernebestemmelser skal ikke lages uten å være forankret i lokalkunnskap og på en måte som ivaretar tradisjonell samisk bruk. Vi vil arbeide for at det lages ei sametingsmelding om bruk som vern og utmarksbruk i løpet av sametingsperioden.

Samarbeidspartene vil arbeide for reell lokal forvaltning av Tanavassdraget og en Tana-avtale som respekterer rettighetshaverne og urfolksaspektet i forvaltningen av lakseressursen. Vi vil følge opp sametingsmeldingen "Diddi, luosjuolgi, goadjin ja duovvi" (2021). Utvikling av et flerbrukssenter for laks og elvesamisk kultur i Tana er en viktig satsning.

Rettigheter til land, vann og natur

Mis lea seamma vuoigatvuotta go eará olmmoščearddain eallinburiide!

Vi har samme rett til livsgodene som andre folk!

Samarbeidspartnerne mener at samenes rettigheter til land, vann og naturressurser må anerkjennes og dermed sikre det materielle kulturgrunnlaget for samisk kultur. Vi vil arbeide for at det samiske folk anerkjennes som urfolk i Grunnloven. Vi vil videreføre det langsiktige arbeidet med å styrke samenes og urfolks rettigheter i norsk og internasjonal rett. Vi vil ta initiativ til en handlingsplan som skal sikre at Norge oppfyller FNs deklarasjon om urfolks rettigheter (UNDRIP).

Samarbeidspartnerne vil i perioden arbeide for videre oppfølging av Samerettsutvalget 2 (SRU2). Lovfestingen av konsultasjoner i sameloven har både styrket konsultasjonsretten og utvidet den til å gjelde for kommuner og fylkeskommuner. Vi vil sikre at det samiske samfunnet får redskaper og veiledning til å ta i bruk konsultasjonsretten lokalt. Det neste steget for SRU2 er kartlegging og anerkjennelse av rettigheter til land, vann og naturressurser fra Troms og sørover. For å finne gode forvaltningsordninger er det helt nødvendig å kartlegge og anerkjenne eksisterende eier- og bruksrettigheter, slik Norge har plikt til etter folkeretten.

Vi vil arbeide for å få på plass en ny norsk-svensk reinbeitekonvensjon. Videre vil vi prioritere oppfølging av de planlagte revideringene av mineralloven, for å sikre at samenes rettigheter blir respektert av myndigheter og gruveindustri.

Vi vil sikre et Sameting som støtter samer som kjemper for samisk kultur, og støtte opp rettsprosesser i viktige og prinsipielle saker, i tråd med strategiene som Sametinget har vedtatt. Vi vil arbeide videre med å styrke samenes rettsikkerhet. Vi vil ha et spesielt fokus på å arbeide politisk med store og prinsipielle rettighetssaker, som for eksempel etablering av vindkraft, gruvedrift og andre store naturinngrep som truer samisk kultur- og næringsutøvelse. Videre vil vi prioritere arbeidet til aktører som bistår samiske rettighetshavere, herunder Protect Sápmi og Samerådet.

Regulering av naturressurser må skje på en bærekraftig måte og i overensstemmelse med urfolksrettighetene. For å sikre dette bør sjøsamenes rett til fiske lovfestes, slik Kystfiskeutvalget og Norges institusjon for menneskerettigheter har anbefalt. Vi vil jobbe for at reguleringen av utmarksressurser, innlandsfiske og laksefiske i både elv og sjø prioriterer lokale brukere og rettighetshavere. Vi vil prioritere å arbeide for økte kvoter til lodden (vårvinterjakt på ender), og på den måten sikre at jakta og kunnskapen om lodden blir videreført for fremtidige generasjoner.

Partene vil styrke den samiske dimensjonen i rettsvesenet, anerkjennelse av samiske rettskilder og rettsforståelse, og utvikling av samisk som rettspråk. Vi vil også be om endring av vernetingsreglene, slik at alle samer kan få muligheten til å føre sin sak for en domstol med kompetanse i samiske forhold.

Lokalt og tilstedeværende politi med kulturell og flerspråklig kunnskap er viktig for trygghet og forebygging av kriminalitet.

Kultur

Bealuštehkot min máttarváhnemiid vuoiŋŋalas árbbi!

Forsvar våre forfedres åndelige arv!

Våre kunstnere, kulturutøvere, forfattere, skuespillere, dansere og musikere, som deler av den skapende kraften i vår kultur til oss alle, styrker oss og tilbyr stor inspirasjon. Både litteratur, musikk, joik, festivaler, teater, museer, duodji, kunst, film, idrett, samiske møteplasser og samisk kirkeliv er deler av den kulturpolitikken som vi trenger og som vi vil prioritere kommende sametingsperiode.

Våre stedsnavn og de sporene av vår tilstedeværelse som viser vår historie, som kulturminner og kulturarvgjenstander, dokumenter samisk tilstedeværelse, naturbruk og historie. All slik dokumentasjon gjør det lettere å opprettholde samisk identitet og hevde samiske rettigheter. Samarbeidspartnerne vil prioritere å videreføre prosjektet Bååstede, der kulturarvgjenstander føres tilbake til våre samfunn.

Vi vil prioritere digitale løsninger for samisk litteraturdistribusjon for å styrke samenes tilgang til samisk litteratur. Vi vil også arbeide for å bedre tilgangen til barne-tv, ungdomsprogram og film for barn og unge.

Det skal lages en mediemelding i løpet av perioden, med mål om å styrke den uavhengige samiske pressen og bidra til en allsamisk offentlighet. Mediene bør gjenspeile mangfoldet i det samiske samfunnet og de ulike samiske språkene, inkludert ume-, pite- og skoltesamisk.

Samarbeidspartnerne vil bidra til å styrke eksisterende institusjoner og sikre etableringen av nye. Vi skal sikre realiseringen av igangsatte prosjekter som samisk kunstmuseum i Kárášjohka og dokumentasjonssenteret for utbyggingen av Alta-Kautokeinovassdraget i Máze. Vi arbeider for å etablere institusjonelle hjem for vuelie/luohti/vuolle og for árbediehtu (tradisjonskunnskap) sammen med immateriell kulturarv, samt å etablere et samisk fartøyvernsenter.

Samarbeidspartnerne vil arbeide for at de samiske festivalene og møteplassene skal sikres utviklingsmuligheter. Vi ønsker å gi støtte til oppstart av flere samiske møteplasser.

De samiske kunstnerne er viktige samiske stemmer, både i Sápmi, i Norge og internasjonalt. Samarbeidspartnerne ønsker å etablere et utdanningsprogram for samisk kunst og prioritere internasjonalisering av kunstneravtalen. I løpet av perioden vil samarbeidspartnerne prioritere å støtte samisk innhold ved Bådådđjo som europeisk kulturhovedstad i 2024 og samtidskunstutstillingen Veneziabiennalen.

Samarbeidspartnerne ønsker å etablere en samisk idrettsavtale og gjennom det styrke samisk idrett.

Grensenedbygging

Samene er ett folk i fire land, og samarbeidspartnerne ønsker at statsgrensene skal være til minst mulig hinder for vår samhandling med hverandre som folk. Samisk grensehinderutvalg (2021) har levert anbefalinger om tiltak til Samisk Parlamentarisk Råd (SPR). Samarbeidspartnerne vil følge opp anbefalingene, og prioritere det som kan løses i dialog med norske myndigheter og som Sametinget kan løse selv.

Covid-19-pandemien har avdekket store mangler i myndighetenes håndtering av det samiske samfunnet i krisesituasjoner. SPR har krevd en helhetlig granskning av hvilke virkninger de

stengte grensene har hatt for samene, og det vil vi følge opp med myndighetene. Dette arbeidet bør inkludere økonomiske, sosiale og kulturelle forhold, og at nasjonale kriseplaner bidrar til å rette opp manglene.

Samarbeidspartnerne arbeider ut fra det langsiktige målet om et felles samisk folkevalgt organ. Vi vil vurdere mulighetene for felles valgdag. Vi ønsker å videreutvikle det samiske samarbeidet gjennom økt skolesamarbeid, og arbeide for felles læreplan i samisk og felles opplæringspolitikk. Vi vil også samarbeide med å arbeide for nødvendige endringer i forslaget til Nordisk samekonvensjon.

Helse og omsorg

Son muittii nu bures mo Skoalpa-Mággá Goalsemohkis vieččaduvvui go olbmot dahje oamit buohccájedje.

Han husket godt hvordan Skoalpa-Mággá i Goalsemohkki ble hentet når folk eller fe ble syke.

Samarbeidspartnerne vil arbeide for likeverdige helsetilbud til den samiske befolkningen. Samiske helsetjenester skal være tilgjengelige for alle samer uansett hvor de bor, også på tvers av landegrenser. Helsetjenestene til den samiske befolkningen må ta hensyn til samisk kultur, historie, levesett og språk.

Vi vil arbeide for oppfølging av strategien "spesialhelsetjenesten til den samiske befolkningen" (2021), og for at samenes selvbestemmelsesrett må sikres i utviklingen av helsetjenestene i henhold til ILO169 art. 25. Vi ønsker å utrede hvordan samiske helsetjenester kan forvaltes, blant annet ved å vurdere å løfte Sámi Klinihkka fra Helse Finnmark til å bli underlagt Helse Nord. Vi vil jobbe for å utvide Sámi Klinihkkas nedslagsfelt og fortsatt løfte tilbudet innen psykisk helsevern ved å øke kapasiteten til SANKS.

Samarbeidspartnere vil arbeide for at samiske perspektiver skal ivaretas i nasjonale helserelaterte prosesser, med å sikre samisk representasjon i alle helseforetak.

Vi vil prioritere å legge til rette for samarbeid og utvikling av samiske helsetjenester i kommunene. Samarbeidspartnerne vil fortsatt støtte samiske helsenettverk og utvide disse til flere områder. Vi støtter etablering av et føde- og akutttilbud i Alta. Vi vil arbeide for en nasjonal tolketjeneste og opprettelsen av et samisk digitalt legetilbud.

Vi vil arbeide for at samiske eldre får et verdig helse- og omsorgstilbud som bygger på den enkelte sin identitet og historie. Vi arbeide for å videreutvikle samisk geriatrisk team ved Sámi Klinihkka, og i samarbeid med Sametingets eldreråd utforme en samisk eldrestrategi.

Samarbeidspartnerne vil arbeide for å sikre samiske barn og unge gode og trygge oppvekstbetingelser. Det omfatter tydelig innsats mot vold i nære relasjoner og overgrep, videreutvikle psykiske helsetilbud og arbeide med tiltak rettet mot selvmordsforebygging. Vi vil strukturelt arbeide for å hindre barnefattigdom i samiske områder.

Regional utvikling og internasjonalt samarbeid

Samarbeidspartnere vil styrke samarbeidsavtaler med kommuner, fylker og andre instanser med ansvar for tjenester til den samiske befolkning. Avtalene skal bidra til å forbedre tjenestene. Samarbeidsavtalene følges opp og legges frem for Sametingets plenum jevnlig i en felles sak.

I perioden vil partnerne arbeide for at Sametingets avtaler med de større byene ivaretar den samiske befolkningens behov for barnehage og skoletilbud, tilbud om opplæring og styrking av samisk språk, samiske møteplasser og helse- og kulturtilbud. Det er viktig at det gis tilbud om både språkkurs og utdanning i samisk på universitetsnivå. Vi vil videre at det gjøres forsøk med samiske profilskoler som del av samarbeidsavtalene.

I denne perioden vil vi slutføre arbeidet med samarbeidsavtaler med Trondheim kommune og Innlandet fylkeskommune. Vi vil følge opp flere prosesser der det er behov for samarbeidsavtaler. Vi vil arbeide for at flere kommuner og fylkeskommuner skal bli en del av forvaltningsområdet for samiske språk.

Samarbeidspartnerne mener at vi gjennom urfolkssamarbeid og solidaritet kan forbedre både vår og andre urfolks stilling politisk og rettslig. Urfolk skal ha rett til å delta når det internasjonale samfunnet skal finne løsninger i globale saker som for eksempel rettighetssaker, fattigdom, helse, tilgang til utdanning, klima og miljø. Vi vil blant annet prioritere arbeidet med FNs tiår for urfolksspråk, oppfølgingen av FNs Food System Summit, klimaforhandlingene og Konvensjonen om biologisk mangfold. Vi vil også styrke urfolks rett til deltakelse i FN og andre internasjonale organer.

Et sterkt Sameting

Váldet gittalagaid, sámevieljat ja -oappát! Nu guhká go mii leat sierralagaid, de leat mii doanggit. Go mii váldet gittalagaid, de leat gievrrat.

Hold sammen samebrødre og samesøstre! Så lenge vi står hver for oss kommer vi ingen veg. Når vi holder sammen så er vi sterke.

Samarbeidspartnerne er opptatt av å ha et sterkt Sameting, som evner å være en støtte for de samer som har behov for det, og som kan bidra til å bygge det samiske samfunnet videre. Ved å styrke Sametingets evne til å ta et slikt ansvar, bidrar vi til å bygge tillit i det samiske samfunnet. Vi ønsker å bygge opp Sametingets politiske og administrative kapasitet for å kunne løse alle oppgavene der behovene til det samiske samfunnet er.

Det er en prioritert oppgave å arbeide for økte økonomiske rammebetingelser til Sametinget som har stagnert selv om oppgavene har blitt større. Gode rammebetingelser for Sametinget er en forutsetning for at Sápmi kan videreutvikles. Samenes rettigheter og retten til selvbestemmelse innebærer også en rett til å organisere oss selv, og etablere institusjoner tilpasset våre samfunnsbehov.

Samarbeidspartnerne vil raskt igangsette en helhetlig gjennomgang og evaluering av den tekniske gjennomføringen av sametingsvalget 2021, hvor det blant annet har vært rapportert om utfordringer med å få oppdaterte valgmannstall og resultater fra valgmyndighetene. Sametingsvalget er et nasjonalt valg og bør bli behandlet på lik linje med stortingsvalget.

Det skal settes ned et bredt sammensatt utvalg av sametingsrepresentanter som arbeider med forslag til revideringer av Sametingets forretningsorden. Forslagene skal behandles innen utgangen av perioden.

Ved å sikre samisk ungdom medvirkningsmuligheter så investerer vi også i fremtidens Sápmi. Vi vil arbeide for å styrke Sametingets ungdomspolitiske utvalg (SUPU) som et politisk talerør for samiske ungdommer. SUPU kan blant annet bidra til å skape trygge møtesteder for ungdom og til at samiske barn og unge får informasjon og opplæring i Sametingets virke.

Samarbeidspartnerne vil prioritere videre oppfølging av Riksrevisjonens påpekninger i Undersøkelse av sametingsrådets styringssystem for måloppnåelse (2019).

Samarbeidspartnerne er enige om at det må på plass en ordning for utbyttefordeling fra Finnmarkseiendommen (FeFo), og helt i starten perioden vil det også fremmes sak til Sametingets plenum om samstyring av Finnmarkseiendommen.

Samarbeidspartnerne mener at Sametingets økende sakstilfang gjør det nødvendig å vurdere hvorvidt noen fagområder best kan forvaltes i en direktoratsmodell. Kulturminneforvaltningen og stedsnavnstjenesten er blant områdene som bør evalueres.

Vi vil i denne sametingsperioden sikre et stabilt styre der også Sametingets mindretall har gode arbeidsvilkår. At det er økt debatt og oppmerksomhet omkring Sametinget og de saker som fremmes for behandling vitaliserer samisk samfunnsutvikling og skaper engasjement. Vi vil sørge for at Sametinget, som andre folkevalgte organer, forhandler frem løsninger og gir rom for politisk meningsbrytning. Vårt ansvar er at styringen av Sametinget legger til rette for gode prosesser og muligheter for kunnskapsinnhenting og diskusjon i det samiske samfunnet.

*Doppe, gáfat guhkkin, mannaba albmi ja áhpi oktii. De
čalbmi ii čat olat guhkibuidda.*

*Muhto jurdagat ja áibbašeamit sattáhallet ain guhkibuidda.
Daid ii cakkas mihkkege, ii áhpi, ii ge albmi.*

*Der – uendelig langt borte – møtte himmel og hav hverandre.
Så når ikke øyet lenger.*

*Men tanker og lengsler svever enda lenger avgårde. For dem
er det ingen stengsler, ikke hav og ikke himmel heller.*

Anders Larsen (Beaiveálggu, 1912).

